

Центр економічних і соціальних досліджень Відділ економічної стратегії

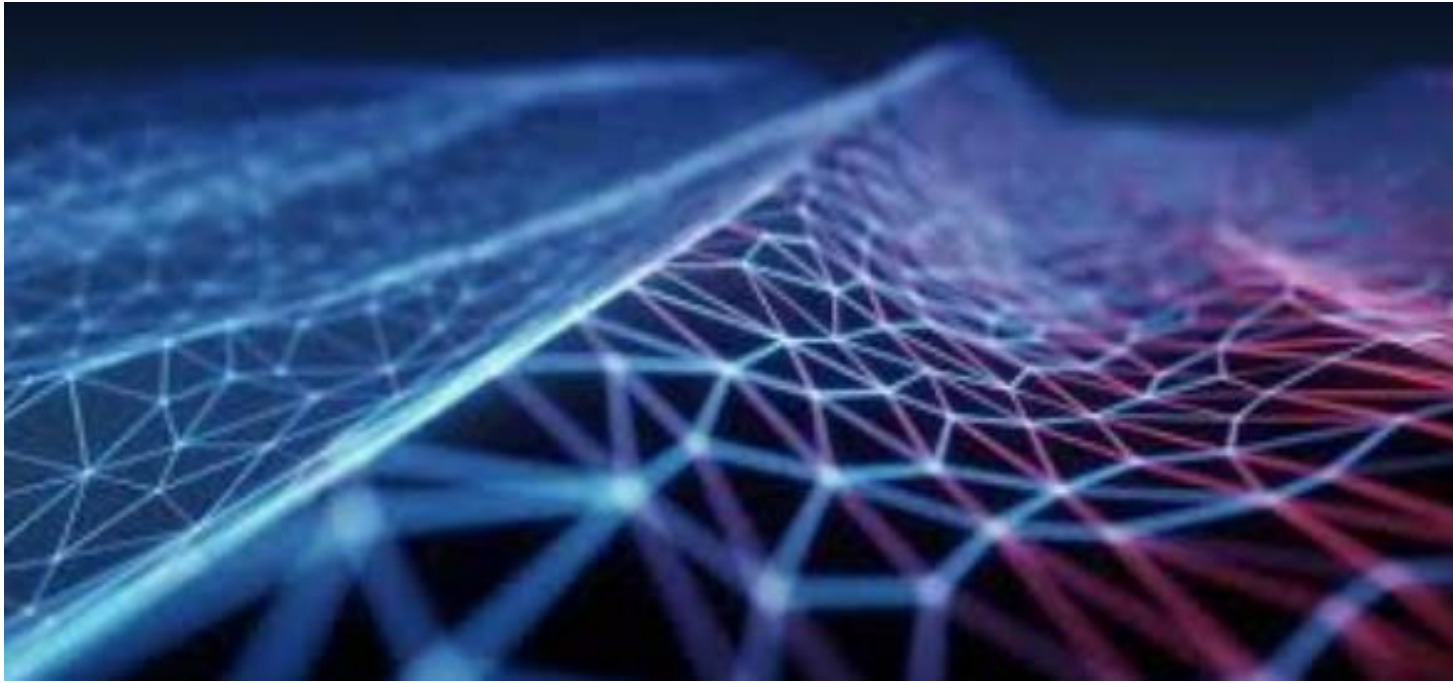

Трансформація викликів та
загроз економічній безпеці
України в сучасних умовах

ПИТАННЯ У ФОКУСІ НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ

1. Трансформаційна сутність сучасних викликів і загроз: міжнародні тренди та внутрішній аспект.
2. Науково-аналітичні та прогностичні дослідження викликів та загроз економічній безпеці України.
3. Ідентифікація та систематизація ризиків економічній безпеці України.

**Трансформаційна сутність сучасних викликів і загроз:
міжнародні тренди та внутрішній аспект**

Зміна парадигми загроз

- 1. Джерела загроз** (походять більш ніж з одного джерела, мають комплексну дію, будь-який чинник економічного розвитку може бути перетворений на джерело загроз; збільшення інтенсивності та масштабізація кризових явищ, які генеруються на національному рівні та стрімко поширюються на світову економіку).
- 2. Посилення дії неекономічних чинників на економічну сферу** (насамперед військово-політичних, медичних, екологічних, кліматичних, інформаційних; посилення транскордонних загроз військово-політичного та гуманітарного характеру (міграція, торгівля людьми, контрабанда наркотиків та зброї); вимушена внутрішня та зовнішня міграція).

Сучасні міжнародні тренди, які обумовлюють виклики і загрози економічній безпеці держав.

- **Збільшення невизначеності для сталого економічного розвитку через: істотне посилення геополітичної напруженості, кліматичних змін та дії інших неекономічних ризиків і загроз (кіберзагрози, екологічні, епідемічні, медичні, військові ризики тощо);**
- **Загострення загроз продовольчій безпеці;**
- **Прискорення цифрових трансформацій та технологічних новацій;**
- **Підвищення цінової волатильності на основних товарних ринках, збільшення дефіциту та недоступності важливих ресурсів (енергоносії, продовольство тощо);**
- **Посилення нестабільності світової фінансової системи;**
- **Розбалансування світової торгівлі та інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу;**
- **Погіршення функціонування логістичних ланцюгів та перебої поставок.**

- **Зниження темпів економічного зростання та погіршення якості економічного розвитку.**
- **Збільшення нерівності, нагромадження основних розривів з іншими країнами.**
- **Фізична втрата активів, посилення економічного тиску з боку РФ, витіснення із зовнішніх ринків.**

Ключові виклики для України у 2022 – 2023 роках

- посилення економічної невизначеності внаслідок ескалації агресії з боку РФ;
- фрагментація економічного простору;
- погіршення умов роботи національних підприємств, загроза зупинки та/або фізичного знищення підприємств, руйнування інфраструктури;
- блокування портів та об'єктів критичної інфраструктури;
- порушення логістичних ланцюжків;
- зменшення запасу капіталу, згортання інвестицій, посилення непривабливості для інвестицій в обладнання, а також інтелектуальний капітал;

Ключові виклики для України у 2022 – 2023 роках

- **Зниження темпів економічного зростання та погіршення якості економічного розвитку.**
- **Збільшення нерівності, нагромадження розривів з іншими країнами.**
- **Фізична втрата активів, посилення економічного тиску з боку РФ, витіснення із зовнішніх ринків.**

- істотне гальмування темпів економічного зростання; зниження продуктивності праці, відплив капіталу;
- значне прискорення темпів інфляції та зростання цін виробників; стагфляція;
- розбалансування бюджетної системи (зростання боргового навантаження, недовиконання дохідної частини бюджетів, збільшення видатків бюджетів);
- посилення кіберзагроз для економіки.

Науково-аналітичні та прогностні дослідження викликів та загроз економічній безпеці України

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №347/2021

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»

**Національний інститут
стратегічних досліджень,**
Національна академія наук
України:

Щороку здійснюють науково-аналітичні та прогностичні дослідження викликів та загроз економічній безпеці України

Наукові завдання

- Визначення концептуальних підходів для проведення науково-аналітичних та прогностичних досліджень викликів та загроз економічній безпеці України.
- Формування рекомендацій щодо здійснення та удосконалення науково-аналітичних та прогностичних досліджень викликів та загроз економічній безпеці України.

1. Визначено зміст стратегічного курсу держави щодо забезпечення її економічної безпеки за двома взаємопов'язаними напрямками:

розвитку економіки - спрямований на створення стійкої, конкурентоспроможної, соціально відповідальної ринкової економіки та умов для випереджаючого розвитку науково-технічного потенціалу країни, сталого нарощування національного багатства та факторів виробництва; забезпечення рівня життя населення та соціально-політичної стабільності, притаманних економічно розвиненим країнам; зайняття Україною у світовому розподілі праці та міжнародних економічних відносинах місця, яке відповідає її природним, трудовим та інтелектуальним ресурсам, економічному та геополітичному потенціалу. Забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року;

безпековим – спрямований на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно мінімізації вразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз і забезпечення гарантованого захисту національної економіки в умовах виникнення або посилення цих загроз.

2. Зміна науково-методологічного підходу до формування та реалізації державної політики у сфері економічної безпеки:

- **перехід від реактивної політики** (як реакції на наслідки економічних подій, що вже відбулися, та оцінки стану економічної безпеки лише за допомогою значень індикаторів за минулий період);
- **до проактивної державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки** (виявлення наявних та майбутніх викликів та ризиків (зовнішніх та внутрішніх) і розроблення стратегій/планів заходів, спрямованих на хід подій та на упередження розгортання загроз економічній безпеці держави).

Проактивний підхід полягає в тому, щоб дати відповідь на виклики та загрози, що на сьогодні формуються, Такий підхід має знизити ймовірність реалізації викликів, які перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її стале і динамічне зростання, підвищують вразливість до загроз. (п. 19 Розділу 3. Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженої Указом Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021).

3. Метою проактивної державної політики у сфері економічної безпеки є *упередження розбалансування економіки, визначення основних викликів та загроз економічній безпеці держави*, які мають враховуватись під час вироблення рішень економічної політики, та створення умов для забезпечення досягнення національних економічних інтересів.

Основними завданнями державної політики у сфері економічної безпеки на основі проактивного підходу є:

Завдання 1. Ідентифікація основних викликів та загроз економічній безпеці держави (як внутрішніх, так і зовнішніх) *на основі аналізу стану економічного та безпекового середовища та обґрунтування пропозицій щодо забезпечення їх врахування під час розроблення стратегічних і програмних документів шляхом вироблення механізмів захисту від таких викликів та загроз* **(Національний інститут стратегічних досліджень, Національна академія наук України)**.

Завдання 2. Запровадження постійного моніторингу критеріїв стану економічної безпеки та їх критичних меж *за індикаторами, які характеризують стан економічної безпеки, вихід за які загрожує розвитком масштабних кризових процесів в економічній сфері для недопущення виходу за межі критичних значень та (або) вжиття своєчасних заходів реагування (КМУ, Мінекономіки)*.

Ідентифікація та систематизація ризиків економічній безпеці України

Етапи дослідження

1. Аналіз та актуалізація викликів і загроз, визначених Стратегією економічної безпеки України на період до 2025 року.
2. Визначення нових потенційних викликів і загроз економічній безпеці України у 2022 – 2023 рр., не включених до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року.
3. Визначення найбільших поточних ризиків та викликів економічній безпеці держави в цілому та в розрізі її складових, формування прогнозів та припущень розвитку ситуації у 2022 – 2023 рр.
4. Підготовка аналітичного звіту та карти ризиків економічній безпеці України у 2022 – 2023 рр.
5. Формування рекомендацій на перспективу та необхідності вжиття заходів.

Виклики і загрози економічній безпеці України

Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року

1. Низький рівень бюджетної дисципліни, низька інституційна спроможність розпорядників бюджетних коштів розробляти плани діяльності більш як на один рік, обмежені зв'язки між бюджетним плануванням та пріоритетними напрямками розвитку держави;

2. Значний обсяг дефіциту державного бюджету, що перевищує визначені Бюджетним кодексом України 3 відсотки прогнозного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України на відповідний рік, що за фактичної відсутності неборгових джерел його фінансування спричиняє зростання державного боргу та відповідного навантаження на державний бюджет;

3. Недостатній рівень фінансової інклюзії;

4. Невирішені питання щодо активів та фінансових зобов'язань на тимчасово окупованих територіях України;

5. Високий рівень тінізації економіки;

6. Втрата доходів бюджету внаслідок поширених явищ «сірого» імпорту та контрабанди, схем ухилення від оподаткування, розмивання бази оподаткування шляхом використання «низькоподаткових» юрисдикцій;

7. Непослідовність правового регулювання відносин у податковій сфері;

8. Недостатній розвиток довгострокового кредитування;

9. Значна частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків, у тому числі державного сектору;

10. Функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах високого демографічного навантаження;

11. Низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів поряд із недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку;

12. Поширення явища легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

1. Деіндустріалізація економіки;
2. Втрата частини промислового потенціалу внаслідок збройної агресії Російської Федерації та тимчасової окупації частини території України;
3. Низький рівень ресурсоефективності економіки та значний рівень ресурсоемності виробництва;
4. Невідповідність структури національної економіки сучасному технологічному розвитку, недостатня залученість України до глобальних виробничих ланцюгів;
5. Низький рівень запровадження новітніх технологій виробництва;
6. Незадовільний технічний стан та рівень захисту об'єктів критичної інфраструктури, недостатність інвестицій в її оновлення та розвиток, потенційна загроза несанкціонованих втручань фізичного і кіберхарактеру в її функціонування;
7. Законодавча неврегульованість та відсутність органу, відповідального за координацію діяльності у сфері захисту критичної інфраструктури;
8. Висока зношеність основних засобів в основних видах економічної діяльності;
9. Наявність частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
10. Надмірне проникнення імпорту на внутрішній ринок і витіснення з нього українських виробників;
11. Втрата потенціалу та невирішеність проблеми імпортозаміщення у високотехнологічних виробництвах, насамперед у космічному та авіаційному виробництві;
12. Недостатній рівень ефективної конкуренції на певних потенційно конкурентних товарних ринках, недостатня ефективність державного регулювання у сфері природних монополій;
13. Погіршення екологічної ситуації та зміна клімату, наслідки яких можуть найближчим часом спричинити економічний спад в аграрному секторі та пов'язаних з ним видах переробної промисловості;
14. Неefективне управління відходами, їх переробленням та утилізацією, повільне впровадження маловідходних технологій;
15. Відсутність виробництва повного циклу критично важливої для забезпечення життєдіяльності людини продукції в умовах прояву новітніх тенденцій поширення пандемій, санкційних політик та інших ізоляційних процесів у світі.

1. Недостатні темпи диверсифікації торговельних потоків України для забезпечення її міцних конкурентних позицій на світовому ринку;
2. Суттєвий рівень частки торгівлі з Російською Федерацією в загальних обсягах торгівлі, а також використання цією державою економічних інструментів впливу з метою прийняття рішень, що суперечать основним національним економічним інтересам України;
3. Дисфункціональна структура торговельних потоків із превалюванням в експорті сировини, а в імпорті – високотехнологічної продукції;
4. Високий рівень імпортозалежності економіки;
5. Збільшення кількості протекціоністських заходів, які застосовують іноземні держави, зокрема, щодо українських товарів (високий рівень ставок митних тарифів, інших митних зборів, платежів, а також використання нетарифних бар'єрів – сертифікація, дозволи, ліцензії тощо);
6. Нерозвиненість зовнішньоторговельної інфраструктури, недостатній рівень інституційної спроможності для представлення торговельних інтересів України у рамках діяльності міжнародних торговельних організацій, зокрема Світової організації торгівлі (далі – СОТ);
7. Існуючий стан доступу товарів та послуг на ринок ЄС, що вимагає якнайшвидшого перегляду положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію між Україною та ЄС);
8. Ризики обмеження експорту в разі введення нових вуглецевих податків для українських товарів

1. Відсутність сприятливих умов для залучення інвестицій та реінвестування, а також недостатнє інституційне забезпечення цих процесів;
2. Відсутність механізму оцінки (скринінгу) прямих іноземних інвестицій, які залучаються в об'єкти, що мають стратегічне значення для національної безпеки України;
3. Недосконалість регіональної і цілеспрямованої іміджевої інвестиційної політики, відсутність науково обґрунтованого моніторингу інвестиційного потенціалу України та її регіонів;
4. Слабо розвинена інноваційна інфраструктура в цілому, і зокрема для ведення бізнесу та впровадження інновацій суб'єктами малого і середнього підприємництва;
5. Відсутність сприятливих умов для створення та розвитку технологічних компаній та інноваційних підприємств, стартапів;
6. Незадовільний стан об'єктів дослідницької інфраструктури;
7. Недостатній обсяг фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності;
8. Недостатній для забезпечення інтенсивного розвитку економіки у довгостроковому періоді обсяг фінансування основного капіталу;
9. Відсутність дієвих економічних стимулів, сприятливих умов для інноваційного оновлення виробництва, низький попит на інноваційну продукцію на внутрішньому ринку;
10. Недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності;
11. Протиправні спрямування до вітчизняних технологічних розробок та інновацій з боку іноземних суб'єктів і ризику їх несанкціонованого витоку за кордон;
12. Низький захист прав власності;
13. Корупція.

1. Уповільнення розвитку світової економіки в умовах пандемії COVID-19 та пов'язане з цим зниження світових цін на основні товарні групи вітчизняного експорту;
2. Зниження економічної активності в державі та погіршення настроїв економічних агентів в умовах пандемії COVID-19;
3. Збереження ризиків посилення інфляційних та курсових коливань в умовах існування монопольних ринків та недостатнього розвитку конкуренції, а також постійної дефіцитності поточного рахунку платіжного балансу та певної невизначеності екзогенних чинників внаслідок пандемії COVID-19;
4. Низький рівень благополуччя населення, який призводить до звуження внутрішнього споживання та заощадження, зростання бідності, зокрема і серед працюючих;
5. Значні нерівномірності розподілу доходів населення в регіональному розрізі, що провокують надмірну внутрішню трудову міграцію;
6. Інтенсивні процеси трудової міграції, які зумовлюють відтік кваліфікованих кадрів;
7. Високий рівень безробіття (порівняно з іншими європейськими країнами) в умовах наявних диспропорцій між попитом та пропозицією робочої сили на ринку, а також високої конкуренції на ринку робочої сили в галузях з високою оплатою праці;
8. Високий рівень неформальної зайнятості (порівняно з нижчою, ніж в інших європейських країнах, заробітною платою), що у подальшому утримуватиме на високому рівні потоки трудової міграції;
9. Низькі темпи зростання продуктивності праці.

Карта ризиків економічній безпеці України у 2022 – 2023 рр.

Вплив	Катастрофічний (5)	5	10	15	20	25
	Значний (4)	4	8	12	16	20
	Помірний (3)	3	6	9	12	15
	Низький (2)	2	4	6	8	10
	Незначний (1)	1	2	3	4	5
		Малоймовірна (1)	Віддалена (2)	Помірна (3)	Вірогідна (4)	Максимальна (5)
Ймовірність						

Зелена зона – не потребує вжиття додаткових заходів
Світло-зелена зона – потребує моніторингу.
Жовта та помаранчева зона – потребують вжиття заходів та посиленого моніторингу.
Червона зона – потребує вжиття невідкладних заходів.